

УДК 811.111'01/01

ББК 81.43-923

ІНФОРМАЦІЙНО-СТРУКТУРНІ ВЛАСТИВОСТІ НУКЛЕАРНОГО НАГОЛОСУ В ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОМУ ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

АНДРУШЕНКО О. Ю.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті розглядаються сучасні підходи до дослідження інформаційної структури речення й аналізуються методи, які дозволяють виокремити її компоненти (топік, фокус). Ґрунтуючись на надбаннях лінгвістики останніх десятиліть, у статті розроблено власну методику вивчення інформаційної структури давньоанглійського простого речення, що передбачає реконструкцію його нуклеарного наголосу як головного маркованого засобу компонентів інформаційної структури речення.

Ключові слова: інформаційна структура речення, стара/нова інформація, топік, фокус, нуклеарний наголос, інтонація.

The article highlights modern approaches to sentence information structure investigation and analyses methods allowing to single out its components (topic, focus). In reliance on modern achievements in linguistics of the last decade, the author proposes her own methods of studying information structure in Old English simple sentence. This presupposes reconstruction of a nuclear stress as the main means of marking sentence information structure components.

Key words: sentence information structure, old/new information, topic, focus, nuclear stress, intonation.

Сучасна теорія інформаційної структури (далі – ІС) речення вивчає принципи поділу інформації на стару і нову, а також виявляє те, як фонетика, грамати́ка та прагматика кодують ці поняття. Останніми роками зростає інтерес науковців до діахронних розвідок, що дають змогу виявити загальні закономірності структурування інформації [11; 12]. Важливим завданням теорії ІС є розробка методів, які дають змогу однозначно виокремити в реченні відоме (топік) та нове (фокус).

У мові процес маркування цих компонентів ІС відбувається із використанням п'яти засобів: інтонація, нетиповий порядок слів, еліпсис, спеціальні вирази, адверби [11]. Попередні дослідження в області генеративного синтаксису довели, що існує прямий зв'язок між правильно сформованим реченням та його головним (нуклеарним) наголосом [4; 5; 9]. Згодом було доведено, що ядерний наголос у різних мовах збігається з фокусом речення [7; 10; 15]. Новітні розвідки в царині ІС беруть до уваги просодію висловлення, яка включає в себе три взаємопов'язані аспекти: фонологічне вираження, інтонацію та наголос [1, р. 10]. Такі дослідження на матеріалі давніх мов є досить актуальними, проте за відсутності їх носіїв можливо говорити лише про гіпотетичну реконструкцію інтонації та наголосу.

Метою статті є розробка методики реконструкції головного наголосу в давньоанглійському реченні на основі сучасних фонетичних теорій та синтаксичних методів, що спираються на Програму мінімалізму Н. Хомського [3]. Матеріалом слугували 627 простих речень, виокремлених із корпусу текстів “The York-Toronto-Helsinki Parsed Corpus of Old English Prose”.

У рамках фонетичного підходу в генеративістиці визначення фокусу пов'язують із головним наголосом клаузи. Сформульовано правило нуклеарного (ядерного) наголосу [4], відповідно

до якого встановлено зв'язок між головним наголосом речення та одним із його конститuentів. Доведено, що існує єдина найбільш наголошена лексична одиниця, яка формує ядро речення і становить його фокус. Визначається він у такий спосіб [9, p. 264]:

(1) Правило головного наголосу:

а) параметризація на контурі N ($N \geq 3$) представляє [-BND, +HT, праворуч];

б) межі синтаксичних конститuentів, що складаються з двох або більше наголошених слів, є метричними межами;

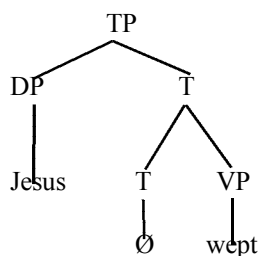
в) вершини контуру конститuentів N мають розміщуватися на контурі N+1.

Відповідно до цього правила дериваційна модель речення має такий вигляд:

(2)

1 2

Jesus wept.

(* *) line 4
 (* *) line 3
 Jesus [Ø wept]]

Рис. 1. Фонологічна дериваційна модель речення (Т-модель)

Отже, фокусом у реченні (2) є дієслово *wept*. Проте, як виявилось, це правило спрацьовує лише для речень із мінімальним складом конститuentів.

Ця модель була згодом удосконалена Г. Чінкве [5], на думку якого фразовий наголос можна визначити на основі поверхневої синтаксичної структури конститuentів. Автор поєднує свою концепцію з теорією метричної сітки М. Холле та Дж. Вергнода [9], обмежуючи різноманітні параметри системи наголосу до двох фразових систем залежно від того, чи є певна мова з правим або лівим розгалуженням. В основу моделі Г. Чінкве покладено принцип нульового фразового наголосу [5, с. 244]:

(3а) межі синтаксичних конститuentів варто інтерпретувати як метричні межі;

(3б) вершини контуру конститuentів N мають розміщуватися на контурі N+1;

(3в) кожне правило варто застосовувати до максимального рядка, що не містить внутрішніх кордонів;

(3г) зірочка на контурі N має відповідати зірочці на контурі N-1.

Г. Чінкве вважає, що нуклеарний наголос застосовується циклічно: спочатку на рівні слова (цикл слова), потім на рівні групи (цикл дієслівної групи), а тоді на рівні речення (IP цикл). На кожному з цих рівнів лише один елемент є носієм головного наголосу. Наприклад:

(4) I saw the movie.

а) line 1 (word cycle): [* [* [*]]];

б) line 2 (VP cycle): [[*]]];

в) line 3 (IP cycle): [*].

Правило (4) представляє циклічну концепцію для розгляду фразового наголосу та ефекту, відповідно до якого перший метричний конститuent мапується до синтаксичного конститuenta. Отже, достатньо знайти конститuent структури, що знаходиться найнижче у деривації: його словесний наголос вважатиметься релевантною “вершиною” найнижчого циклу.

Подальші дослідження у царині фонетичного підходу ґрунтуються на доповненні теорії Г. Чінкве. Зокрема, його сітка модифікована Л. Брунетті [2] у такий спосіб:

(5)

(. . *)
 (. (. *))
 (* (. (*)))

Л. Брунетті вважає, що існує кореляція між синтаксичним розгалуженням речення та розташуванням наголосу [2, р. 24]. Так, сітка набуває певної форми відповідно до напрямку розгалуження, а не згідно з окремим параметром, що визначає позицію вершини, як це зазначали М. Холле та Дж. Фергюд [9].

А. Шпейер [16] наголошує на можливості аналізу інтонації у давніх текстах. Зокрема, порівнявши сучасну англійську та німецьку мови, він доводить, що приписування фокусу прямо залежить від нуклеарного наголосу, а отже, це відбувалось і на ранніх стадіях розвитку цих мов. Складність дослідження давньоанглійської інтонації полягає у відсутності носіїв мови, проте її можна реконструювати. Для цього використовується модифікована T-модель М. Холле, а також теорія метричного наголосу. Суть методу полягає в тому, що наголос спочатку приписується словам у реченні, потім фразам, а потім береться до уваги сама клауза. Схематично це можна представити у такий спосіб [16]:

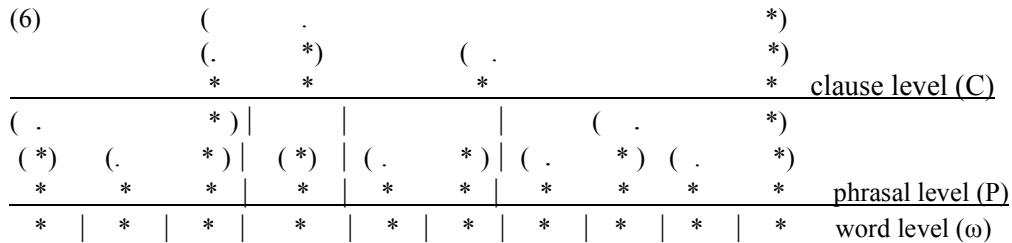
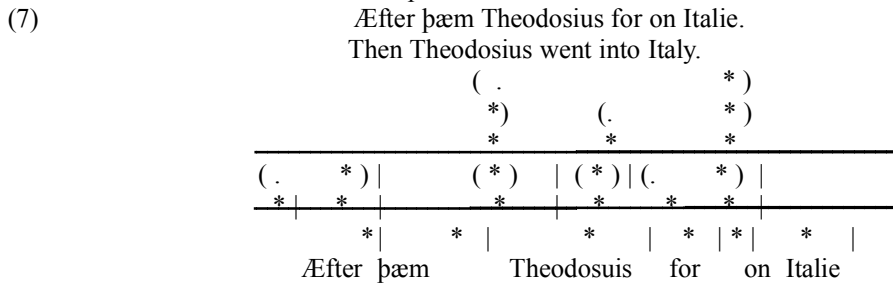

Рис. 2. Схеми реконструкції інтонації у давніх текстах

Оскільки такий процес відбувається з кінця речення, то визначається найбільш наголошений елемент. Розглянемо за цією схемою приклад із давньоанглійських писемних пам'яток:

Відповідно до наведеної вище схеми *Italie* у прикладі (7) має нуклеарний наголос, а отже, є фокусом речення, а дериваційна синтаксична модель має такий вигляд:

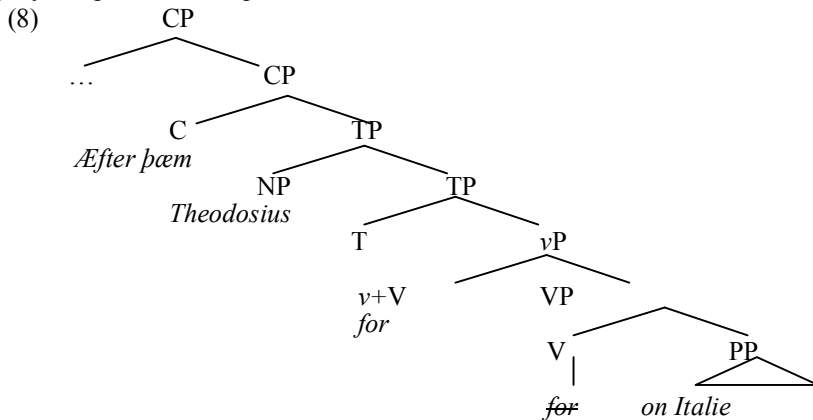

Рис. 3. Дериваційна синтаксична модель речення

Для визначення фокусу та топіка речення ми пропонуємо використовувати формулу Л. Ріцці $[_{ForceP}Force[_{TopP*}Top[_{FocP}Foc[_{TopP*}Top[_{FinP}Fin[IP\dots]]]]]$, де ForceP – силова фраза, пов’язана з іллокутивною силою; Top – ознака топіка (* – позначає, що проєкції Top можуть повторюватися); Foc – ознака фокусу; FinP – фінітна група; IP – усі проєкції, що йдуть за областю C [14]. Отже, речення (7) відповідно до моделі Л. Ріцці можна представити так:

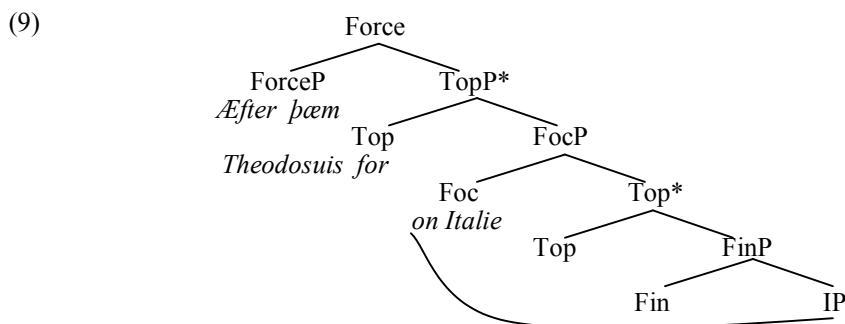

Рис. 4. Дериваційна модель інформаційної структури речення

Таким чином, використання дериваційних синтаксичних моделей речення доводить, що схема реконструкції нуклеарного наголосу є правильною, зокрема *Italie* є фокусом речення, тобто інформацією новою для дискурсу і для слухача.

На думку Л. Брунетті, концепція М. Холле та Дж. Вергнода є доволі складною для інтерпретації окремих прикладів сучасної англійської мови [2, р. 27]. Наприклад:

- (10) a) What did John do? б) John LEFT.
 (11) a) Who left? б) JOHN left.

Препозиція фокусу в англійській мові також є проблематичною. Пор.: приклад Л. Домінгез [6]:
 (12) a) SIX DOLLARS it costs.

б) Butter! She’s dreaming about butter! RECIPES she dreams while the world zips...

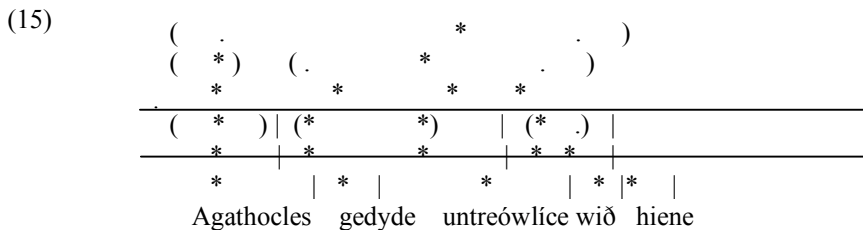
За теорією Л. Брунетті, правило нуклеарного наголосу спрацьовує для групи фокусу, проте не діє для всього речення [2]. На думку А. Неелемана та Т. Райнхарт [13], у прикладі 12 (а) діють два правила маркованості. Вони застосовуються лише у випадках, коли необхідно змінити фокус у реченні, щоб уникнути двозначності або з метою включити певну фразу у групу фокусу. Інше правило, що діє, – це “правило зняття наголосу”, яке застосовується у випадках із займенниками відповідно до їх властивості бути D-зв’язаними елементами, тобто такими, що не можуть бути наголошеними. Наприклад:

- (13) a) Max SAW her / it. б) *Max saw IT / HER.

Речення 13 (а) ілюструє правило зняття наголосу, за теорією А. Неелемана та Т. Райнхарт, і пояснює, чому речення 13 (б) є аграматичним. Відповідні приклади спорадично зустрічаються і в давньоанглійських писемних пам’ятках:

- (14) Agathocles gedyde untreówlíce wið hiene [...] (Ors. 4, 5; Swt. 170, 11).
 Agathocles dealt unfaithfully with him.

Відповідно до окресленої методики, а також застосовуючи правила маркованості, схема реконструкції ядерного наголосу для речення (14) має такий вигляд:

Так, у реченні (14) адверб *untreówlíce* (*unfaithfully*) має нуклеарний наголос, оскільки останній елемент *hiene* (*him*) представлений займенником, а отже, не може бути наголошеним. Дериваційна синтаксична модель, яка підтверджує, що саме адверб є найглибшим елементом речення, представлена на рис. 5:

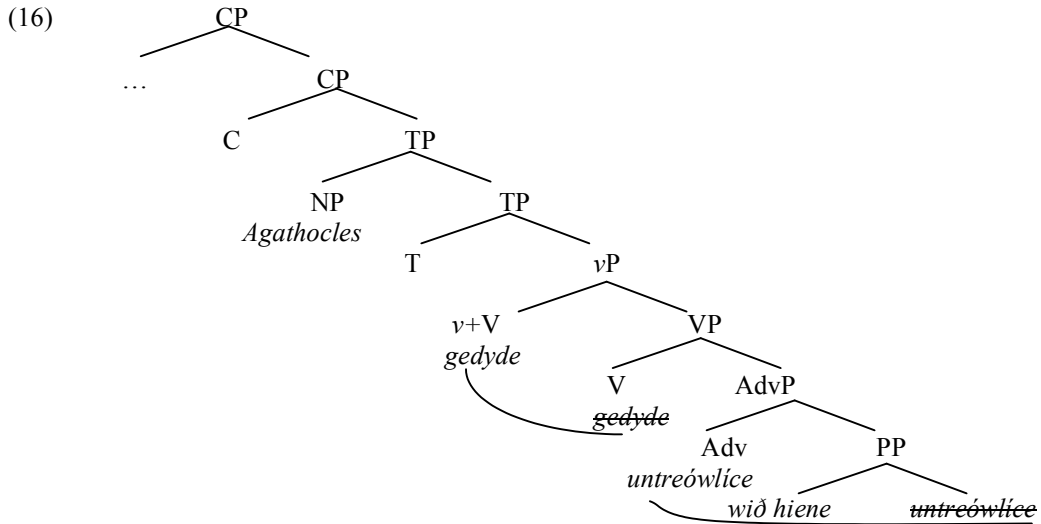

Рис. 5. Дериваційна синтаксична модель речення з адвербом

Дериваційна модель інформаційної структури речення (14) виглядає так:

(17)

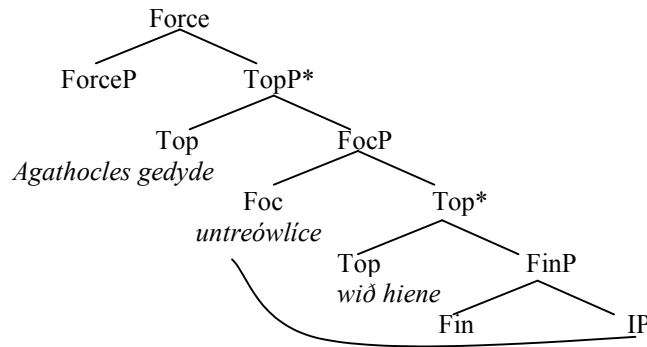

Рис. 6. Дериваційна модель інформаційної структури речення з адвербом

Отже, адверб *untreówlíce* становить фокус речення і є інформацією новою для дискурсу. Автор наголошує на підступності Агафокла, який застав знецацька короля Офелія та стратив його.

Проблемним, на думку науковців, є також приписування ядерного наголосу за наявності двох вузлів, що є метричними “сестрами”. Як твердить М. Субісаретт [17], правило нуклеарного наголосу застосовується до синтаксичного дерева, що є входом для операції “озвучування” у розумінні Н. Хомського [3], а отже, його можна сформулювати у такий спосіб:

(18) За наявності двох вузлів C_i та C_j , які виступають як метричні “сестри”, той вузол, який є нижчим у синтаксичному асиметричному порядкуві c -командування, є найвиразнішим [17, р. 40].

Наведений вище матеріал доводить, що новітні генеративні фонетичні теорії є потужним інструментом для реконструкції нуклеарного наголосу в давньоанглійській мові. В основу наших досліджень була покладена гіпотеза, що методики визначення ядерного наголосу в сучасній англійській мові можна застосовувати і для давньоанглійської. Варто зазначити, що залежно від компонентів речення та тих частин мови, якими вони представлені, ми використовуємо різні моделі реконструкції, що ґрунтуються на модифікаціях Т-моделі М. Холле, Г. Чінкве та Л. Брунетті, правилах маркованості А. Неелемана та Т. Райнхарт, а також на правилі метричних “сестер” М. Субісаретта. Для перевірки правильності реконструкції наголосу нами запропоновано використовувати синтаксичну дериваційну модель речення, побудовану з опорою на Програму мінімалізму Н. Хомського та дериваційну модель ІС. Проте остання не дає змоги однозначно визначити фокус за наявності конститuentів-“сестер”, а лише вказує на приналежність декількох конститuentів до групи фокусу. Саме цей аспект ми плануємо висвітлити в подальших дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Beaver D. Sense and Sensitivity : How Focus Determines Meaning / D. Beaver, B. Z. Clark. – New-Jersey : Blackwell Publishing, 2009. – 307 p.
2. Brunetti L. A Unification of Focus / Lisa Brunetti. – Padua : Unipress, 2004. – 166 p.
3. Chomsky N. The Minimalist Program / N. Chomsky. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 1995. – 420 p.
4. Chomsky N. The Sound Pattern of English / N. Chomsky, M. Halle. – New York : Harper and Row, 1968. – 470 p.
5. Cinque G. A Null Theory of Phrase and Compound Stress / Guglielmo Cinque // Linguistic Inquiry. – 1993. – Vol. 24 – P. 239–297.
6. Dominguez L. Mapping Focus : The Syntax and Prosody of Focus in Spanish / Laura Dominguez. – Boston : Boston University, 2004. – 512 p.
7. Féry C. Pitch Accent Scaling on Given, New and Focused Constituents in German / C. Féry, F. Kügler // Journal of Phonetics 36. – 2008. – P. 680–703.
8. Gabriel C. On Focus, Prosody, and Word Order in Argentinean Spanish : A Minimalist OT Account / Christoph Gabriel // ReVEL Special Edition 4. – 2010. – P. 183–222.
9. Halle M. An Essay on Stress / M. Halle, J.-R. Vergnaud. – MIT Press : Cambridge, MA, 1987. – 346 p.
10. Katz J. Contrastive Focus vs. Discourse New : Evidence from Phonetic Prominence in English / J. Katz, E. Selkirk // Language 87 (4). – 2011. – P. 771–816.
11. Kemenade A. van Discourse Relations and Word Order Change / A. van Kemenade // Information Structure and Word Order Change : New Approaches to Word Order Variation in Germanic. – Berlin, N. Y. : Mouton de Gruyter, 2009. – P. 91–121.
12. Los B. On the Interplay of Syntax and Information Structure : Synchronic and Diachronic Considerations / B. Los, M. J. Lopez-Couso. A. Meurman-Solin // Information Structure and Syntactic Change in the History of English. – Oxford : OUP, 2012. – P. 3–20.
13. Neeleman A. Scrambling and the PF Interface / [M. Butt, W. Geuder, A. Neeleman, T. Reinhart] // The Projection of Arguments / [eds. M. Butt, W. Geuder]. – Stanford : CSLI Publications, 1998. – P. 309–353.
14. Rizzi L. The Fine Structure of the Left Periphery / L. Rizzi // Elements of Grammar. – Dordrecht : Kluwer, 1997. – P. 281–337.
15. Samek-Lodovici V. Prosody Syntax Interaction in the Expression of Focus / V. Samek-Lodovici // Natural Language and Linguistic Theory 23. – 2005. – P. 687–755.
16. Speyer A. Topicalization and Stress Clash Avoidance in the History of English / Augustin Speyer. – Berlin : Walter de Gruyter, 2010. – 286 p.
17. Zubizarreta M. L. Prosody, Focus and Word Order / Mairia Luisa Zubizarreta. – Cambridge, MA : MIT Press, 1998. – 232 p.

Дата надходження до редакції 10.10.13